

O'RTA OSIYODA O'ZBEKISTONNING MADANIY-MA'RIFIY JIXATDAN TUTGAN O'RNI

Shaxnoza Almasovna Ashurova

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Biznes va tadbirkorlik oliy
maktabi “Chet tillari va ishbilarmonlik muloqoti” kafedrasida dotsenti

PhD, dotsent

ashurovashahnoza1881@gmail.com

Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya: Qadimgi savdo yo'llarining tarixiy tarmog'i bo'lgan Ipak yo'li Sharq va G'arb o'rtasidagi integratsiya va almashinuvda muhim rol o'ynab, qariyb ikki ming yillik sivilizatsiyalarning gullab-yashnashiga ta'sir ko'rsatdi. Chang'andan (hozirgi Sian) boshlanib, yo'nalish Sharqiy Osiyo, O'rta yer dengizi va Hindiston yarimoroli bo'ylab 10 ming kilometrdan ortiq masofani bosib o'tdi. Miloddan avvalgi 2-asrdan boshlab. e. eramizning XVI asr oxirigacha. Miloddan avvalgi davrda u turli xil tovarlar, jumladan, Xitoy ipaklari, qimmatbaho metallar, kulolchilik va ziravorlar savdosini osonlashtirgan. Ipak yo'li nafaqat savdo-sotiqni osonlashtiribgina qolmay, balki buddizm, islom, nasroniylik kabi dinlarni, shuningdek, ilm-fan va texnika yutuqlarini, jumladan qog'oz va poroxni ham tarqatdi. Arxitektura va muhandislik innovatsiyalari, tibbiy bilimlar va oshpazlik an'analari almashinuvi ham yo'nalish bo'ylab jamiyatlarni boyitdi. Ipak yo'lining merosi karvonsaroylar, ko'priklar va savdo shaharlari kabi ko'plab yodgorliklarda, shuningdek, u o'tgan hududlarning relyefi, me'morchiligi, iqtisodiy taraqqiyoti va madaniy an'alariga ta'sirida o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: Ipak yo'li, Infratuzilma, masjid, madrasa, mehmonxona, karvonsaroy, savdogarlar, tarixiy obida

Abstract: The Silk Road, a historic network of ancient trade routes, played a key role in the integration and exchange between East and West, influencing the prosperity of civilizations for nearly two millennia. Beginning in Chang'an (modern-day Xi'an), the route stretched across East Asia, the Mediterranean, and the Indian subcontinent, covering more than 10,000 kilometers. From the 2nd century BCE to the late 16th century CE, it facilitated the trade of a variety of goods, including Chinese silk, precious metals, ceramics, and spices. In addition to facilitating trade, the Silk Road also spread religions such as Buddhism, Islam, and Christianity, as well as scientific and technological advances, including paper and gunpowder. The exchange of architectural and engineering innovations, medical knowledge, and culinary traditions also enriched societies along the route. The legacy of the Silk Road is reflected in numerous monuments such as caravanserais, bridges and trading cities, as well as in its influence on the topography, architecture, economic development and cultural traditions of the regions through which it passed.

Keywords: Silk Road, Infrastructure, mosque, madrasa, hotel, caravanserai, merchants, historical site

Аннотация: Шелковый путь, историческая сеть древних торговых путей, сыграл важную роль в интеграции и обмене между Востоком и Западом, влияя на расцвет цивилизаций на протяжении почти двух тысяч лет. Начиная с Чанъаня (ныне Сиань), маршрут охватывал более 10 000 километров через Восточную Азию, Средиземное море и Индийский субконтинент. Со 2 века до н.э. е. до конца 16 века нашей эры. э., он способствовал торговле различными товарами, включая китайский шелк, драгоценные металлы, керамику и специи. Шелковый путь не только способствовал торговле, но и распространял такие религии, как буддизм, ислам и христианство, а также достижения науки и техники, включая бумагу и порох. Архитектурные и инженерные инновации, медицинские знания и обмен кулинарными традициями также обогатили общества вдоль маршрута. Наследие Шелкового пути отражено во многих памятниках, таких как караван-сарай, мосты и торговые города, а также в влиянии на местность, архитектуру, экономическое развитие и культурные традиции территорий, через которые он проходил.

Ключевые слова: Шелковый путь, инфраструктура, мечеть, медресе, гостиница, караван-сарай, купцы, историческое место.

KIRISH

Ipak yo‘li Sharq va G‘arb o‘rtasidagi integratsiya, almashinuv va muloqotni osonlashtirgan, qariyb ikki ming yil davomida sivilizatsiyalar gullab-yashnashiga chuqur ta‘sir ko‘rsatgan qadimiy savdo yo‘llari tarmog‘idir. Dastlab Chang'an (zamonaviy Sian) shahrida paydo bo‘lgan bu ulkan tarmoq Sharqiy Osiyodan O‘rta er dengizi orqali Hindiston yarimoroligacha cho‘zilgan va 10 000 kilometrdan ortiq masofani egallagan. Miloddan avvalgi 2-asr va milodiy 16-asr oxirlari orasida ayniqsa gullab-yashnagan Ipak yo‘li turli tovarlarning qit‘alararo kuchli savdosini ta‘minlagan. Shunisi e‘tiborga loyiqki, Xitoy ipaklari qimmatbaho metallar, kulolchilik, ziravorlar va madaniy artefaktlar bilan bir qatorda, to‘qimachilik, shisha, sharob va otlarga almashtirilgan [4].

Ipak yo‘li savdo-sotiqdan tashqari dinlar, jumladan, buddizm, iudaizm, nasroniylik, islom, zardushtiylik va manixeylik dinining tarqalishi uchun kanal bo‘lib xizmat qilgan. Qog‘oz ishlab chiqarish, bosmaxona, porox, cho‘yan, arbalet, magnit kompas, chinni kabi ilm-fan va texnika yutuqlarining keng tarqalishiga ham hissa qo‘shgan. Arxitektura va muhandislik innovatsiyalari, qishloq xo‘jaligi texnikasi, tibbiy bilimlar va oshpazlik an‘analari ham almashildi, bu yo‘nalish bo‘ylab jamiyatlarni boyitdi.

Ipak yo‘li jahon iqtisodiyoti, jamiyati, madaniyati va atrof-muhitida o‘chmas iz qoldirgani uning yo‘nalishi bo‘ylab joylashgan turli yodgorliklar, manzilgohlar va madaniy landshaftlardan dalolat beradi. Bularga quyidagilar kiradi:

1. Infratuzilma: Karvonsaroylar, mehmonxonalar, harbiy postlar, garnizon stansiyalari, istehkomlar, ko‘priklar, irrigatsiya tizimlari va savdo va transport uchun muhim tabiiy diqqatga sazovor joylar.

2. Ishlab chiqarish: Ipak yo‘li bo‘ylab savdo qilinadigan tog‘-kon korxonalari, metallni qayta ishlash markazlari, ishlab chiqarish markazlari, hunarmandchilik ustaxonalari va boshqa sanoat ob‘ektlari.

3. Natijalar: tijorat shaharlari, shahar markazlari, diniy joylar, ziyoratgohlar va siyosiy voqealar, badiiy yutuqlar va intellektual almashinuvlar bilan bog'liq joylar.

Ipak yo'li mulkining ajoyib universal qiymatining atributlariga quyidagilar kiradi:

- Topografik va tabiiy xususiyatlar: cho'llardan to tog'lar, daryolar va vohalargacha bo'lgan turli xil landshaftlar savdo yo'llari va aholi punktlarini belgilab berdi.

- Shahar modellari va arxitektura loyihalari: madaniy va texnologik almashinuvni aks ettiruvchi turli xil arxitektura uslublari, shahar tartiblari va monumental tuzilmalar.

- Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish: Savdo va madaniy hamkorlikning mahalliy iqtisodiyotlarga, ijtimoiy tuzilmalarga va boshqaruv tizimlariga ta'siri.

- Siyosiy voqealar: diplomatik munosabatlar va siyosiy ittifoqlar yaratilgan va transkontinental savdo yo'llari ta'sirida bo'lgan joylar.

- Diniy-ma'naviy qadriyatlar: Ipak yo'li bo'ylab turli konfessiyalarning tarqalishi va birga yashashini aks ettiruvchi ziyoratgohlar, ibodatxonalar, masjidlar va ziyoratgohlar.

- Fan va texnologiya yutuqlari: Astronomiya, matematika, tibbiyot va muhandislik kabi turli sohalardagi innovatsiyalar butun qit'alarga tarqaldi.

- san'at sohasidagi yutuqlar: haykaltaroshlik, rangtasvir, kulolchilik, to'qimachilik va madaniyatlararo o'zaro ta'sir ta'sirida vujudga kelgan badiiy ijodning boshqa turlari.

- Nomoddiy meros: Ipak yo'li bo'ylab uchrashuv va almashishlar natijasida shakllangan og'zaki ijod, tillar, musiqa, raqs, folklor va adabiy asarlar [6].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ipak yo'li mulki Ajoyib universal qiymat mezonlariga javob beradi:

- 1 mezon: savdo-sotiq va madaniy an'analarning keng masofalarga tarqalishi, madaniy almashinuv va o'zaro tushunishni rag'batlantirish namunasi bo'lib xizmat qiladi.

- 2 mezon: Uzoq muddatli savdo va madaniy almashinuvni qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan alohida shahar, arxitektura va texnologik ansambllarni o'z ichiga oladi.

- 3-mezon: Insonning turli xil muhitlar bilan o'zaro ta'siri, savdo yo'llari bo'ylab landshaftlarning moslashishi va o'zgarishining ajoyib dalillarini o'z ichiga oladi.

- 4 mezon: Ipak yo'li hududlarida aks-sado berishda davom etayotgan tarixiy va hayotiy an'analar, e'tiqodlar va qadriyatlar tizimi bilan bevosita bog'liq.

Xulosa qilib aytganda, Ipak yo'li hududi insoniyat tarixidagi muhim bosqich bo'lib, iqtisodiy, madaniy va texnologik innovatsiyalar butun qit'alar bo'ylab tsivilizatsiyalarni bog'lab, jahon ahamiyatiga molik meros qoldirdi.

Islom me'morchiligi va yodgorliklari

- Masjidlar. O'zbekistonda ko'plab masjidlar joylashgan bo'lib, ularning har birida o'ziga xos me'moriy uslublar va rang-barang koshinlar, murakkab geometrik naqshlar va xattotlik kabi bezak elementlari aks etgan.

- Madrasalar: Bu islom ta'lim muassasalari arxitektura mo'jizalari bo'lib, murakkab koshinlar bilan bezatilgan, ko'pincha katta hovlilar va ta'sirchan kirish portallari bilan bezatilgan.

- Maqbaralar: Ko'pgina tarixiy shaxslar, jumladan, hukmdorlar va olimlar ham rang-barang koshinlar, gumbazlar va ba'zan minoralar bilan bezatilgan bezakli maqbaralarda dafn etilgan.

Madaniy tadbirlar va festivallar

- Navro'z (Navro'z): Fors Yangi yili mart oyida an'anaviy musiqa, raqs va ziyofatlar bilan nishonlanadi.

- “Ipak va ziravorlar” festivali: Buxoroda o'tkaziladigan spektakllar, hunarmandchilik ko'rgazmalari va madaniy ko'rgazmalar orqali mintaqaning Ipak yo'li savdosidagi tarixiy rolini targ'ib qiladi.

Madaniy merosni saqlash

- YuNESKOning Butunjahon merosi ob'yektlari: O'zbekistonning o'z madaniy merosini asrab-avaylashga intilishi, xususan, Samarqand, Buxoro va Xivaning YUNESKOga kiritilishi orqali yaqqol namoyon bo'ladi.

- restavratsiya loyihalari: tarixiy obidalarni qayta tiklash va saqlash, ularning kelajak avlodlar uchun ochiq va yaxshi saqlanishini ta'minlash bo'yicha olib borilayotgan ishlar.

Turistik infratuzilma

- Turar joy: Variantlar tarixiy binolarda joylashgan hashamatli mehmonxonalaridan tortib, butik mehmonxonalar va oilaviy uylargacha, sayyohlarga ko'p tanlash imkoniyatini beradi.

- Transport: Yaxshilangan aeroport aloqalari, yirik shaharlar orasidagi tezyurar poyezdlar va yaxshi ta'mirlangan yo'llar madaniy joylarga sayohatni osonlashtiradi.

Iqtisodiy ta'sir

- Ish o'rinlari yaratish: Madaniy turizm mehmondo'stlik, gidlar, hunarmandchilik va transportda ish o'rinlari yaratish orqali mahalliy iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlaydi.

- Daromad olish: Turizm turistlarning turar joy, oziq-ovqat, esdalik sovg'alari va ekskursiyalarga sarflagan mablag'lari orqali iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi.

Joylashtirish vositalari.

2023 yil 12 oyi davomida 853 ta yangi joylashtirish vositalari (24 883 ta o'rin), shundan, 134 ta mehmonxonalar, 232 ta xostellar, 452 ta oilaviy mehmon uylari, 3 ta sanatoriy va sog'lomlashtirish ob'ektlari tashkil etilib, ularning jami soni 5 526 taga, o'rinlar soni 141,1 mingtaga yetkazildi.

Asosiy ko'rsatkich nomi		2016 yil	2017 yil	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil
Joylashtirish vositalari	dona	609	767	1 096	2 163	2 789	4 015	5029	5526
	xona	16 445	18 588	24 646	33 388	37 455	47 619	55277	63486
	o'rin	31 950	37 065	50 434	71 979	83 115	103 296	124191	144094

Shundan:

Asosiy ko'rsatkich nomi		2016 yil	2017 yil	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil
Mehmonxonalar	dona	541	681	702	720	787	799	935	1018
	xona	15613	17639	18557	19671	21909	23211	28628	33205
	o'rin	29743	34580	36601	37914	42116	43683	55544	64214

Asosiy ko'rsatkich nomi		2016 yil	2017 yil	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil

Xostellar	dona	10	16	62	214	241	357	596	703
	xona	86	125	446	2238	2555	3712	6655	8049
	o'rin	399	489	1543	6931	7808	11666	19796	24563

Asosiy ko'rsatkich nomi		2016 yil	2017 yil	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil
Oilaviy mehmon uylari	dona			106	886	1386	2458	3202	3458
	xona			278	2323	3194	8800	11045	11579
	o'rin			841	7146	11263	21018	28073	30738

Asosiy ko'rsatkich nomi		2016 yil	2017 yil	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil
Sanatoriy va sog'lomlashtirish ob'ektlari	dona			76	89	95	115	88	86
	xona			4155	4918	5043	5408	4490	4918
	o'rin			8497	10034	10346	11031	9152	10033

Asosiy ko'rsatkich nomi		2016 yil	2017 yil	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil
Boshqa joylashtirish vositalari	dona	29	35	75	127	140	143	208	261
	xona	373	412	605	2119	2377	3 244	4 459	5 735
	o'rin	904	998	1476	4977	5791	7 949	11 626	14 546

1.2 Tarixiy turizm:

– O'zbekistonda tarixiy turizm Samarqanddagi qadimiy Afrosiyob shahri, Buxorodagi Ark qo'rg'oni, Xivadagi Ichanqal'a kabi joylarga yo'naltirilgan.

– Bu saytlar O'zbekistonning ming yillik tarixi, jumladan, islomgacha bo'lgan sivilizatsiyalar, fors va turkiy ta'sir davrlari haqida ma'lumot beradi.

O'zbekistondagi tarixiy turizm – bu madaniyatlar va tarixiy davrlarning boy rang-barangligini namoyish qiluvchi minglab yillar davomida tsivilizatsiyalar va ta'sirlar bo'ylab qiziqarli sayohatdir. Quyida O'zbekistonning asosiy tarixiy obidalari haqida batafsil ma'lumot berilgan:

Samarqand

Afrasiyob (Qadimgi Marakanda):

- Tarix: Afrasiyob Samarqandning qadimiy shahri bo'lib, 2500 yildan ortiq tarixga ega. U Ipak yo'lidagi yirik shahar va So'g'd imperiyasining poytaxti bo'lgan.

- Arxeologik joylar: tashrif buyuruvchilar qadimiy devorlar, saroylar va turar-joy binolari qoldiqlarini o'rganishlari mumkin. Afrasiyob muzeyida bu joydan topilgan artefaktlar, jumladan, kulolchilik, tangalar va haykallar namoyish etiladi.

- Mashhur joylar: Afrasiyobning devoriy suratlarida qadimiy hayot manzaralari aks ettirilib, so'g'd xalqi san'ati va madaniyati haqida tasavvur uyg'otadi.

Registon maydoni:

– Registon maydoni islom me'morchiligi bilan mashhur bo'lsa-da, Temuriylar sulolasi davridagi ilm va madaniyat markazi sifatidagi tarixiy ahamiyatini ham o'zida aks ettiradi.

Buxoro

Ark qal'asi:

- Tarix: Ark qal'asi Buxorodagi eng qadimiy binolardan biri bo'lib, uning tarixi ming yildan ko'proqqa borib taqaladi. U qirollik qarorgohi, harbiy qal'a va ma'muriy markaz bo'lib xizmat qilgan.

- Arxitektura xususiyatlari: Devorlari ichida Buxoro tarixining turli davrlariga oid turli me'moriy uslublarni namoyish qiluvchi ko'plab saroylar, masjidlar va ma'muriy binolar joylashgan.

- Muzey: Ark muzeyida qadimiy kulolchilik va qurollardan tortib murakkab to'qimachilik buyumlari va qirollik liboslarigacha bo'lgan turli artefaktlar namoyish etiladi.

Buxoroning tarixiy markazi:

- YuNESKOning Butunjahon merosi ob'ekti: Buxoroning butun tarixiy markazi YuNESKOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan va 9-17-asrlarga oid 140 dan ortiq me'moriy yodgorliklarni o'z ichiga oladi.

- Diqqatga sazovor joylar: Asosiy joylar qatoriga Kalon minorasi, Kalon masjidi, Mir-i Arab madrasasi va savdo gumbazlari (yopiq bozorlar) kiradi, ularda savdogarlar Ipak yo'lida savdo qiladilar.

Xiva

Ichan qal'a:

- Tarix: Ichan Qal'a 2000 yildan ortiq, YUNESKOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan go'zal saqlanib qolgan qadimiy mustahkam shahardir. U Ipak yo'lida yirik savdo nuqtasi bo'lib xizmat qilgan.

- Arxitektura durdonalari: Ichan Qal'aning o'rnida ko'plab masjidlar, madrasalar (islom maktablari), minoralar, saroylar va maqbaralar joylashgan bo'lib, ularning har biri Markaziy Osiyo me'morchiligining o'ziga xos uslublarini aks ettiradi.

- Asosiy diqqatga sazovor joylar: Diqqatga sazovor inshootlarga Ark qal'asi, Muhammad Amin Xon madrasasi va baland Islom Xo'ja minorasi kiradi.

Madaniy va tarixiy ahamiyati

- Ipak yo'li merosi: Bu shaharlar Ipak yo'li savdo tarmog'ida muhim rol o'ynagan, Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy almashinuv va savdoni osonlashtirgan.

— O'zbekistondagi Ipak yo'li merosi ming yilliklarni qamrab olgan muhim tarixiy va madaniy meros bo'lib, mintaqaning Sharq va G'arb o'rtasidagi savdo, madaniyat va g'oyalar chorrahasi sifatidagi muhim rolini aks ettiradi [1].

NATIJALAR

Quyida O'zbekistonning Ipak yo'li merosining to'liq ko'rinishi:

– Ipak yo'li Xitoyni Markaziy Osiyo, jumladan, O'zbekiston orqali O'rta yer dengizi dunyosi bilan bog'lagan savdo yo'llari tarmog'i edi. U taxminan miloddan avvalgi 2-asrdan

eramizning 14-asrigacha Sharq va G‘arb o‘rtasida tovar, texnologiya, din va madaniyat almashinuvini osonlashtirgan.

15—16-asrlarda Osiyo qit‘asi g‘arb tomonga cho‘zilgan minglab katta va kichik yo‘llar bilan o‘ralgan. Bu yo‘llar bo‘ylab ekzotik matolar, sharq tovarlari va ziravorlar olib ketilgan karvonlar o‘tgan. Bu magistrallar bo‘ylab asosiy chorrahalarda karvonsaroylar, shahar va qishloqlar paydo bo‘lib, gullab-yashnagan.

Bu chorrahalar milliy hunarmandchilik markazlari, san‘at maktablari, madrasalar, saroylar, maqbaralarga aylandi. Savdogarlar, missionerlar va ziyoratchilar bu yo‘llar bo‘ylab sayohat qilib, yangi dinlar, urf-odatlar va shisha, chinni, sovun va porox kabi tovarlarni kiritdilar. Ipak yo‘li orqali amalga oshirilgan madaniy almashinuvlar mamlakatlarni tinch savdo va butun insoniyat uchun muhim bo‘lgan madaniy va ma‘naviy qadriyatlar almashinuvi orqali bog‘ladi[5].

YUNESKO bilan hamkorlikda ushbu tarixiy merosni qayta tiklash bo‘yicha uzoq muddatli maxsus dastur ishlab chiqilgan. Ushbu tashabbus doirasida 1994 yilda “Ipak yo‘lini qayta tiklash to‘g‘risida”gi Samarqand deklaratsiyasi qabul qilindi. Asosiy turistik marshrut hozirda Markaziy Osiyoning 32 ta shahrini qamrab oladi. Ipak yo‘lining diqqatga sazovor joylari Toshkent, Samarqand, Buxoro, Xiva va Farg‘ona vodiysi shaharlari bo‘lib, sayohatchilarga o‘tmishga qiziqarli sayohatni taklif etadi.

Ko‘p asrlar ilgari Buyuk Ipak yo‘li O‘rta Osiyo taraqqiyotida, xususan, Samarqand, Buxoro, Xiva va Shosh (hozirgi Toshkent) shaharlarining shakllanishida hal qiluvchi rol o‘ynagan. Bu shaharlar karvonsaroylar va islom arxitekturasi bilan ajralib turadigan o‘ziga xos sharqona nafislikni saqlab qolgan, ular dunyo miqyosida shuhrat qozongan. O‘zbekiston asta-sekin bu qadimiy Ipak yo‘li shaharlarining jozibasini tufayli Osiyoning mashhur sayyohlik maskaniga aylanib bormoqda.

Bugungi O‘zbekiston hududida joylashgan Samarqand savdo, madaniyat va intellektual faoliyatning asosiy markazi sifatida Ipak yo‘lida muhim o‘rin tutgan. O‘zining karvonsaroylari, savdogarlar va hayvonlarning dam olish maskanlari bilan mashhur bo‘lgan u hunarmandchilik, to‘qimachilik, kulolchilik va metall buyumlar ishlab chiqarish markazi sifatida ham rivojlangan. Miloddan avvalgi II asrning mashhur xitoy sayyohi Chjan Tsyanning yozishicha, Samarqand nafis otlar, nefrit va ipak kabi qimmatbaho buyumlari bilan maqtangan [2].

Milodiy 14-asrda yashagan mashhur arab sayyohi Ibn Battuta Samarqandni “dunyodagi eng yirik va eng go‘zal shaharlardan biri”, gavjum bozorlar va yam-yashil bog‘lar bilan to‘la, deb ta‘riflagan.

Hozirgi O‘zbekiston hududida joylashgan Buxoro ham Ipak yo‘lida xuddi shunday muhim o‘rinni egallagan. U to‘qimachilik va kulolchilik savdosining yirik markazi sifatida rivojlanib, islom ilm-fan va madaniy almashinuv markazi sifatida tanilgan. Milodiy 10-asrda yashagan mashhur fors tarixchisi va geografi Al-Maqdisiy Buxoroni 12 ming do‘kon va jonli hunarmandlar jamoasiga ega gavjum shahar deb ta‘riflagan.

XVII-XVIII asrlarda O‘zbekistondagi Ipak yo‘lining yana bir muhim shahri bo‘lgan Xiva ipak, paxta va jun gazlamalar ishlab chiqarishi bilan ajralib turardi. XVII asrning atoqli fransuz yozuvchisi va sayyohi Jan-Batist Tavernier Xivani o‘zining muhtasham qal‘asi, yam-yashil bog‘lari va turli xil mahsulotlarni taklif etuvchi gavjum bozorlari uchun maqtagan[4].

Qadimgi dunyoda o‘zbek ipagi ishlab chiqarish yuksak qadrlangan. Hashamatli buyum bo‘lgan ipak katta talabga ega bo‘lib, Yevropagacha yetib borgan Ipak yo‘li bo‘ylab savdoda hal

qiluvchi rol o'ynagan. O'zbekistonning qulay iqlimi va strategik joylashuvi ipak qurtining asosiy oziq manbai bo'lgan tut daraxtlarini yetishtirishga xizmat qildi, bu esa ipak yetishtirishning ko'payishiga olib keldi. Ayniqsa, Samarqand “Dunyoning ipak poytaxti” laqabini olgan.

Shunday qilib, O'zbekistonning Ipak yo'lidagi strategik mavqei Sharq va G'arb o'rtasida keng savdo va madaniy almashinuvni yo'lga qo'ydi. Mamlakatning boy ipak va paxta yetishtirishi, mohir hunarmandlar va yaxshi yo'lga qo'yilgan karvonsaroylar bilan birgalikda uning savdo, madaniyat va ilm-ma'rifat markaziga aylanishiga xizmat qildi. Bugungi kunda O'zbekistonning Buyuk Ipak yo'li bo'ylab qoldirgan tarixiy merosi jahon tarixini shakllantirishda savdo va madaniy almashinuvning doimiy ta'sirini aks ettiruvchi jahon qiziqishini o'ziga jalb etishda davom etmoqda[6].

MUHOKAMA

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi turizm va rekreatsiya sohasida salmoqli salohiyatga ega. Mamlakatda 7400 dan ortiq madaniy meros obyektlari mavjud bo'lib, ulardan 209 tasi YUNESKONing Butunjahon merosi ob'ektlari ro'yxatiga kiritilgan Xiva, Buxoro, Samarqand va Shahrisabz muzey shaharlarida joylashgan. O'zbekistonda so'nggi yillarda sayyohlar soni sezilarli darajada oshdi, xorijdan kelganlar soni 2017-yildagi 2,69 milliondan 2018-yilda 5,3 millionga yetdi. Bu davrda sayyohlik tashkilotlari soni ham sezilarli darajada oshdi: 2015 yildagi 398 tadan 2018 yil oxirida 950 taga yetdi, mehmonxona obyektlari soni esa 661 tadan 900 tagacha oshdi.

Turli mintaqalar yoki zonalarining turizm va rekreatsiya salohiyatini o'rganishda ularning geografik xususiyatlarini va zamonaviy rivojlanishini hisobga olish juda muhimdir. Potensial tushunchasi turli xil ma'nolarni o'z ichiga oladi, shu jumladan ma'lum maqsadlar yoki maqsadlarga erishish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan resurslar, imkoniyatlar va vositalar (Ozhegov, 2008). Tadqiqotchi E.V. Kolotova (1999) tomonidan ta'kidlanganidek, mintaqaning madaniy va tarixiy rekreatsiya resurslari salohiyatini beshta asosiy turga bo'lish mumkin: tarixiy, arxeologik, shaharsozlik va arxitektura, badiiy va hujjatli yodgorliklar.

Hududlarning sayyohlik va rekreatsiya salohiyati haqida turli mualliflar turlicha fikr bildirishdi. V.I. Kruzhalin uni rekreatsiya rivojlanishini rag'batlantiradigan va qo'llab-quvvatlovchi hududiy uyg'unlik va rekreatsiya resurslarining holati - tabiiy, madaniy va tarixiy deb belgilaydi (Kruzhalin va boshqalar, 2014; Suxova va boshqalar, 2018). Bunga aholining turizm faoliyatiga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan turistik va rekreatsiya resurslar kiradi (Pirojnik, 1975; Preobrajenskiy, 1975; Lixanov, Krivosheev, 1981).

Aksariyat mualliflar mintaqaning turistik va rekreatsiya resurslarini uch guruhga ajratadilar: tabiiy, madaniy-tarixiy va ijtimoiy-iqtisodiy.

Biroq, V.I. Kruzhalin, N.S. Mironenko, N.V. Zigern-Korn va N.V. Shabalin to'rtinchi guruhni qo'shadi: axborot, turizm va rekreatsiya resurslar (Kruzhalin va boshq., 2014). Zamonaviy sharoitda dam olish sog'liqni saqlash va ta'limdan tortib, doimiy yashash joyida ham, undan tashqarida ham sport va madaniy-ko'ngilochar tadbirlargacha bo'lgan keng ko'lamli faoliyatni qamrab oladi (Porosenkov, Xudyakova, 2009) [3].

Tabiiy turizm va rekreatsiya resurslarga iqlim, suv resurslari (daryolar, ko'llar, sharsharalar va boshqalar), o'simlik va hayvonot dunyosi, tabiiy yodgorliklar va qo'riqxonalar kiradi. Madaniy va

tarixiy resurslarga arxeologik yodgorliklar, tarixiy yodgorliklar, shaharsozlik va arxitektura, monumental san'at asarlari, hujjatli obyektlar, muzeylar, teatrlar va botanika bog'lari kabi turli ob'ektlar kiradi. Ijtimoiy-iqtisodiy turistik-rekreasion resurslar hududning transport qulayligi, transport tarmoqlarining rivojlanishi, iqtisodiy-geografik joylashuvi, aholiga xizmat ko'rsatish darajasi, mehnat va ta'lim resurslari, axborot resurslari, moliyaviy resurslar, boshqaruv imkoniyatlari va turizm infratuzilmasini qamrab oladi (mehmonxonalar, restoranlar, sayyohlik markazlari va boshqalar.) (Rudenko, 2017; Topchiy, 2018; Kuprikov, Rabinskiy, 2018; Rudenko, 2019; Dodonova va boshqalar, 2019; Dunets va boshqalar, 2019; Jilavskaya va boshqalar, 2020). Zamonaviy axborot jamiyatida e'tibor eng muhim iqtisodiy kategoriya sifatida axborot resurslariga tobora ortib bormoqda (Kuzik, 2011). Axborot turizmi va rekreasion resurslar hudud tarixi, madaniyati, tabiati, iqtisodiyoti va aholisi haqidagi bilimlarni o'z ichiga oladi, bu sayyohlar uchun sayohatni rejalashtirish yoki sayohat paytida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

XULOSA

O'zbekistondagi madaniy turizm tashrif buyuruvchilarga islom tarixi, me'morchiligi va an'alarining boy merosi bilan tanishish uchun noyob imkoniyatni taqdim etadi. Mamlakatning o'z madaniy merosini asrab-avaylashga intilishi, yaxshilangan sayyohlik infratuzilmasi va turli diqqatga sazovor joylar bilan birgalikda O'zbekistonni madaniyat ixlosmandlari va tarix ishqibozlari uchun jozibador maskanga aylantiradi.

Ipak yo'li qadimiy savdo yo'llarining tarixiy tarmog'i sifatida qariyb ikki ming yil davomida Sharq va G'arb o'rtasidagi integratsiya va almashinuvda muhim rol o'ynagan. Uning ta'siri iqtisodiyot, madaniyat va fanni qamrab oldi, tsivilizatsiyalarning gullab-yashnashiga, dinlar, texnologiya va san'atning tarqalishiga yordam berdi. Ipak yo'li nafaqat Xitoy ipak, qimmatbaho metallar va ziravorlar kabi tovarlar savdosini osonlashtiribgina qolmay, balki arxitektura, muhandislik va tibbiyot bilimlari almashinuvini ham osonlashtirdi.

Uning mavjudligi natijasida karvonsaroylar, ko'priklar va savdo shaharlari, shuningdek, madaniy yodgorliklar va ziyoratgohlarni o'z ichiga olgan noyob infratuzilma shakllandi. Bu maskanlarda topografik, arxitektura va ijtimoiy-iqtisodiy yutuqlar aks ettirilib, jahon tarixida o'chmas iz qoldirgan.

Ipak yo'li mulkining beqiyos umuminsoniy qiymati mezonlari orasida uning savdo va madaniy almashinuvdagi o'rni, noyob me'moriy va texnologik ansambllarning mavjudligi, insonning atrof-muhit bilan o'zaro munosabati va tarixiy an'analar bilan bog'liqligi kiradi.

O'zbekistonda islom me'morchiligi hamda masjid, madrasa va maqbara kabi yodgorliklar mintaqaning boy madaniy merosidan dalolat beradi. Navro'z va Ipak va ziravorlar festivali kabi madaniy tadbirlar mintaqaning Ipak yo'li savdosidagi tarixiy ahamiyatini ta'kidlaydi. O'z madaniy merosini asrab-avaylash bo'yicha faol ish olib borilmoqda, buning yaqqol isboti sifatida tarixiy obidalarining YuNESKOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgani va restavratsiya loyihalari. Yaxshilangan turizm infratuzilmasi mamlakatni madaniyat va tarixga qiziquvchi sayohatchilar uchun jozibador qiladi. Shunday qilib, O'zbekistonda madaniy turizm islom tarixi, me'morchiligi va an'alarining boy merosini o'rganish, xalqaro aloqalarni mustahkamlash va mintaqaning iqtisodiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun noyob imkoniyatdir. O'zbekistonning turizm sektori boy madaniy merosi va keng arxeologik, tarixiy va arxitektura resurslari bilan ta'minlangan

turli xil dam olish imkoniyatlaridan foydalanadi. Mamlakatda turizm infratuzilmasini rivojlantirish, uning madaniy va tabiiy diqqatga sazovor joylarini kengaytirishga qaratilayotgan strategik e'tibor uni jahon turizm landshaftidagi istiqbolli yo'nalishga aylantirmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bahtiyor Eraliyev. O'zbekiston qadamjolari va ziyoratgohlari. – T. “Turon Zamin Ziyο”, 2017.
2. Sh.A.Ashurova. The features of the development of pilgrimage tourism in the world economy TJE - Thematic journal of Education ISSN 2249-9822 Vol-7-Issue Q3- 2022 <http://thematicsjournals.in/index.php/tjed> DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.6674372> UIF 2020= 7.528 IFS 2020= 7.433 2022 sjifactor 4.549 pp. 190-196.
3. И.С. Кусов. Организация туристической деятельности. Учебное пособие. – Майкоп: ЭЛИТ, 2021.
4. Р. Кўчқоров, Ш. Пардаев, Ф.Шарипов, З.Алмарданова. Сурхандарё - буюк ўтмишдан ёркин келажак сари. – Т. “Маънавият”, 2018. – 320 б.
5. Рустам Мирзаев. Великий шёлковый путь: реалии XXI века. – Москва. Институт актуальных международных проблем. Дипломатической академии МИД России; “Научная книга”, 2005. – 248 стр.
6. Ў. Хасанбаев. Диний-маърифий ва ижтимоий-маънавий соҳа тарғиботчилари учун айрим атама ва тушунчаларнинг изохли луғати. – Т. “Шамсуддинхон Бобохонов”, 2020. – 608 б.
7. Ш.А.Ашурова. Влияние цифровизации туризма Узбекистана на экономику. Образование и наука в XXI веке. ISSN: 2782-4365. Российская федерация, город Кемерово. 2023.

Research Science and
Innovation House

